

ПРАВО

УДК 343
JEL K14

Алекса М.Є.⁴²

*студент, Київський міжнародний університет
(Київ, Україна)*

<https://orcid.org/0000-0003-1852-9810>

науковий керівник

Корнієнко Є.В.

*к.ю.н., доцент, Київський міжнародний університет
(Київ, Україна)*

ІСТОРИЧНА ОБУМОВЛЕНІСТЬ ВСТАНОВЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА КОНТРАБАНДУ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ

У статті відображена специфіка встановлення кримінальної відповідальності за контрабанду як суспільно-небезпечного діяння. Виняткового значення надається дослідженню кримінальної відповідальності за контрабанду на території України.

Ключові слова: контрабанда, митні порушення, мито, товари, ринок споживання, торгівля, митні органи.

Алекса М.Є.

*студент, Київський міжнародний університет
(Київ, Україна)*

науковий керівник

Корнієнко Є.В.

*к.ю.н., доцент, Київський міжнародний університет
(Київ, Україна)*

ИСТОРИЧЕСКАЯ ОБУСЛОВЛЕННОСТЬ УСТАНОВЛЕНИЯ КРИМИНАЛЬНОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ ЗА КОНТРАБАНДУ НА ТЕРРИТОРИИ УКРАИНЫ

В статье отражена специфика установления уголовной ответственности за контрабанду как общественно-опасного деяния. Особое внимание уделено исследованию уголовной ответственности за контрабанду на территории Украины.

Ключевые слова: контрабанда, таможенные нарушения, пошлина, товары, рынок потребления, торговля, таможенные органы.

Aleksa M.

⁴² Алекса Максим Євгенович, студент Навчально-наукового юридичного інституту, Київський міжнародний університет (Київ, Україна)

Student, Kyiv International University (Kyiv, Ukraine)

scientific advisor

Kornienko E.

*PhD in Law, Associate Professor, Kyiv International University
(Kyiv, Ukraine)*

HISTORICAL CONDITIONALITY OF ESTABLISHMENT OF CRIMINAL RESPONSIBILITY FOR CONTRABAND GOODS ON TERRITORY OF UKRAINE

The article describes the specifics of criminal liability for smuggling as a socially dangerous act. Particular attention is paid to the investigation of criminal liability for smuggling in Ukraine.

Key words: smuggling, customs violations, customs duties, goods, consumer market, trade, customs bodies.

Актуальність проблеми полягає в дослідженні кримінальної відповідальності за контрабанду, а саме з'ясування соціальної зумовленості криміналізації цього злочину, зокрема питання про історичні передумови встановлення кримінально-правової заборони контрабанди та особливостей боротьби з даним злочином на різних етапах розвитку українського законодавства. У більшості країн світу контрабанду визнано одним із найнебезпечніших злочинів, який, очевидно, буде існувати допоки є державні кордони. Контрабанда має дуже складну різнобічну природу і, окрім глибокого кримінологічного та кримінально-правового дослідження, потребує з'ясування своїх історичних витоків, соціального та економічного боку цього явища.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема побудови ефективних механізмів боротьби з контрабандою є об'єктом досліджень наукових праць таких вітчизняних і зарубіжних вчених, як, В.П. Слепченко, Є.А. Осокіна, Маркіза Цезаря Беккарія, К.О. Лоджинського, Б.В. Волженкіна, В.М. Володька, В.О. Владимірова, В.О. Глушкова, О.О. Дудорова, М.П. Карпушина, М.Й. Коржанського, М.А. Кочубея, О.О. Кравченко, В.І. Курляндського, П.С. Матишевського, П.П. Михайленка, М.І. Мельника, Ю.Б. Меникова, А.А. Музики, В.О. Навроцького, С.І. Нікуліна, В.М. Поповича, Л.Ю. Родіної, М.С. Таганцева, Г.Б. Установова, М.І. Хавронюка, П.С. Яні та ін.

У наукових працях надано значення проблемам дослідження передумов розвитку контрабандної діяльності на прикордонних територіях, ідентифікації її ключових загроз для економічної безпеки держави, розробці організаційно-економічних заходів щодо протидії контрабанді на прикордонних територіях.

Постановка завдання. Аналіз законодавчої бази боротьби з контрабандною діяльністю в Україні на різних історичних етапах, а саме з'ясування позитивних і негативних аспектів, які супроводжували нормативну регламентацію кримінально-правової заборони контрабанди.

Результати дослідження. Встановлення державних кордонів, розвиток економіки та торгівлі, розвиток митної справи покладені в основу виникнення контрабанди в найдавніші часи. Головна передумова розвитку контрабанди зумовлена встановленням зовнішньоекономічних зв'язків між державами, а також уведення митних зборів. У всі часи були люди, котрі перевозили незаконно заборонені товари та предмети з країни в країну, не сплачуючи при цьому мито. Контроль за переміщенням товарів у вигляді митниць, в свою чергу, спонукав до винайдення нових способів переміщення товарів і предметів з приховуванням від митного контролю або поза митним контролем.

Починаючи зі Стародавнього Вавилону, а саме з початку II тисячоліття до нашої ери, у всіх державах упроваджувався огляд і збір мита з товарів, що ввозилися на терени іншої держави. На території сучасної України поняття «мито» як платні за провіз товарів територією держави з'явилося за часів Київської Русі. До речі, саме тоді виникло в слов'янській мові слово «мито» та «митник» [8, с. 13]. Проте достеменно точних свідчень про час виникнення митної справи на території нашої держави немає. Так Є. Осокін вважав, що система митних давньоруських правил була завезена грецькими священниками князю Володимирі для поширення християнства, тобто 988–989 рр. [4, с. 5]. К. Лоджинський визначав у своїй книзі «История русского таможенного тарифа», що слово «мито» вживалося ще до прийняття християнства в договорі Олега з Візантією, тобто 911 р. [9, с. 1].

Перші згадки про мито на теренах сучасної України були зафіксовані ще в IX столітті, при стрімкому розвитку Київської Русі аж до завоювання монголо-татарами. Розвиток держави та діяльності князів залежали від данини у вигляді платні за судочинство, від штрафів і мита. Звертаючись до першоджерел, ми можемо знайти слово «митник» у ст. 37 Руської правди, яке в даному випадку визначає певний рід діяльності зі збору торгового мита та нагляд за здійсненням правил торгівлі на торгах [5, с. 72]. У Київській Русі, за свідченням історичних джерел, відомості про контрабанду зустрічаються датованими ще IX–X ст., однак її визнання прийшло набагато пізніше, приблизно в XII–XIII ст., саме тоді держава завдяки правовим заходам стала реагувати на контрабанду.

Згідно з дослідженнями професора Ю.Г. Кисловського: «...Первыми контрабандистами на Руси были заморские купцы, начиная с представителей Ганзы в

Новгороді в XIII–XVI століттях, а потім і англійські купці в XVI–XVII століттях. Незважаючи на величезні прибутки, які вони отримували від закупки товарів і вивезення їх додому, вони, по суті, грабили країну контрабандним вивозом товарів» [7, с. 154].

Зрозуміло, що держава певним чином реагувала на подібні дії контрабандистів. Наприклад, у ст. 96 Судебника 1550 р. йшлося про необхідність клеймування коней для контролю за їх продажем іноземцям. Це положення було раніше закріплене в ст. 10 Білозерської митої грамоти 1497 р. Цей документ свідчить, що першим митним правопорушенням було ухиляння від сплати податків. І лише наприкінці XVII ст. законодавство пішло шляхом зменшення кількості податків. Це рішення державовладців можна пояснити цілою низкою факторів. По-перше, до середини XVI ст. контрабанда не сприймалася суспільством як явище злочинного характеру та не створювала економічної загрози інститутам державності. На думку В. Слєпченко, такому стану речей у певній мірі сприяла недосконалість охорони кордонів держави, нерідко контрабандні товари йшли через митниці, посадовці яких, зловживаючи своїм положенням, пропускали їх. Усе це, як ми бачимо, сприяло підвищенню рівня контрабанди [11, с. 46].

Зважаючи на вищевикладене, контрабанда не отримала досить значного поширення, достатнього для її криміналізації. До XVI ст. система оподаткування мала вигляд «механического конгломерата долголетних исторических напластований». Була очевидною необхідність реорганізації та уніфікації митного законодавства, що, у свою чергу, надало б можливість створити норму про відповідальність за контрабанду, яка б відповідала вимогам того часу [2, с. 71].

Як уже було зазначено автором, контрабанда з'явилася разом із становленням торгових міждержавних відносин. Перевезення товарів, у більшості випадків, здійснювалося для їх продажу, а отже, для отримання певної матеріальної вигоди. Правові норми, які встановлювали необхідність сплати мита за перевезення товарів через кордони, було запозичено в інших розвиненіших державах. І тому вони викликали непорозуміння з боку місцевих перевізників і купців, а також бажання й можливість їх порушити з боку іноземних купців. Проте до середини XVI ст. на Русі контрабанда не була ще настільки економічно небезпечною для держави і перебувала в зародковому стані. Звідси і відносна м'якість покарання.

Можна дійти висновку, що головною метою контрабандистів було не сплачувати податки на ввезені товари, саме тому і вчинялась контрабанда. Приблизно зі середини XVII ст. держава починає активну боротьбу з контрабандою. Також приблизно відтоді починається формування законодавчої бази щодо боротьби з контрабандою. Однак слід

зазначити її особливість. Справа в тому, що норми, які регламентували відповідальність за контрабанду, існували як у митних, так і в кримінальних законодавчих актах.

Поняття контрабанди як кримінального правопорушення з'явилося у XVII – початку XVIII ст. у період бурхливого розвитку товарно-грошових відносин, коли держави вважали не вигідним для себе безмитне ввезення та вивезення товарів. Будь-яке суспільно небезпечне діяння, пов'язане з порушенням правил перевезення товарів і цінностей через кордон, які приховувались від контролю з боку митниці, отримало назву контрабанди, а порушники, що вдавалися до таких дій, підлягали покаранню. Слід зазначити, що першим законодавчим актом, що свідчив про початок митної законодавчої реформи на території сучасної України, став іменний Указ Олексія Михайловича з боярським вироком «О взимании таможенной пошлины с товаров в Москве и в городах с показанием поскольку взято и с каких товаров» від 25 жовтня 1653 р. 30 квітня 1654 р. цар підписав іменну Грамоту «О злоупотреблениях, происходящих от сдачи на откуп мытов, мостов, перевозов, съестных и других припасов, о стеснении тем народной промышленности и об уменьшении некоторых налогов» [3, с. 52].

Уперше було визначено кримінальну відповідальність за контрабанду залежно від рецидиву (повторності). «А которые люди объявятся с утаенными товары и с убавочною ценою в другой ряд или в третий, и тем людям сверх взятых товаров чинить наказанье, бить кнутом нещадно, а сыскивать про утаенные товары и про цену всякими сыски накрепко; а будет кто доведется до пытки, того и пытать по прежнему» [3, с. 56].

У Грамоті «О злоупотреблениях, происходящих от сдачи на откуп мытов, мостов, перевозов, съестных и других припасов, о стеснении тем народной промышленности и об уменьшении некоторых налогов» було визначено кримінальну відповідальність за співучасть у вчиненні контрабанди: «...так покаранню підлягали особи, які впускали до себе додому з товаром, завідомо для них відомий як контрабандний». До відповідальності притягувалися також особи, які купляли вищевказані товари. Санкції за ці правопорушення носили майновий характер: конфіскація предмета контрабанди та/або якщо такі були в наявності, гроші за реалізований товар [3, с. 59].

Зазначимо, що в Указі від 16 травня 1729 р. «О неявленных в Таможнях и утаенных от пошлин товаров» було виділено нормотворцем такі способи провезення контрабанди, як: перевезення товарів поза митницею, перевезення товарів через митницю, але за допомогою уповноважених осіб митного контролю. Регламент 1724 р. і коментарі до Митного тарифу зафіксували суттєві зміни в митних процедурах. Насамперед, будь-які дії або бездіяльність купця, які були направлені на збиток держави (заниження ціни товару, показання неправильної ваги тощо), карались конфіскацією товару. Регламент закріпив

цілу низку покарань за відверту контрабанду, а також приховання товару від митного контролю.

У наукових виданнях XVIII–XIX ст. поняттю «контрабанда» приділяли значної уваги. Розглядаючи даний злочин, неможливо обійти увагою роботу науковця та правознавця Ц. Беккарія. У своїй роботі «Преступление и наказание» правознавець розглянув контрабанду як злочин «несомненно нарушающий права Государя и народа» [13, с. 21]. Ц. Беккарія вважав, що даний злочин завдає шкоди державній казні, державі та всьому населенню країни. У ті часи контрабанда недооцінювалась з боку влади та не засуджувалась з боку простих громадян. До такого стану речей призвело те, що «люди не видят вреда, который произойдет для них от контрабанды, так как будущие последствия осознаются весьма слабо. Напротив, в настоящем часто сами граждане пользуются выгодами от контрабанды» [13, с. 22]. Ц. Беккарія дійшов висновку, що майнових санкцій недостатньо для протидії контрабанді та зазначив, що контрабанда завдає надто великої шкоди державній казні, а вона, у свою чергу, ледве знаходить джерела для покриття витрат, і всі свої збитки відшкодовує зі податків народу. Також він зазначив, що не слід за провезення контрабандного тютюну та винних виробів поміщати в одну в'язницю з убивцями і розбійниками, а за властивості злочину, краще застосовувати покарання у вигляді примусових робіт на користь держави.

1918 р. за рішенням гетьмана Павла Скоропадського було організовано Корпус прикордонної варти, якому була доручена не лише охорона кордону України, а й здійснення окремих митних функцій. Кістяком цієї правоохоронної структури став Запорізький корпус, створений Центральною Радою ще 1917 р. Військовики корпусу вели боротьбу з контрабандою, контролювали переміщення вантажів і товарів через українсько-російський та українсько-румунський кордони. На жаль, Центральна Рада проіснувала недовго та її правові здобутки в боротьбі зі контрабандою були незначні.

Серйозну увагу боротьбі з контрабандою приділяли в Українській РСР. Декретом РНК УРСР від 10 липня 1920 р. іноземні товари, виявлені в прикордонній смузі, визнавались контрабандними і підлягали конфіскації в дохід державі. Громадянам та організаціям категорично заборонялося купляти ці товари.

Важливу роль у боротьбі з контрабандою в Україні відіграв перший КК УСРР 1922 р., ст. 97 якого встановлювала відповідальність за контрабанду, визначаючи як міру покарання позбавлення волі на строк не менше трьох років із суворою ізоляцією, а при обтяжуючих обставинах – найвищу міру покарання. Склад контрабанди за кримінальним законодавством України було сформульовано аналогічно ст. 97 КК РСФСР 1922 р., але пізніше постановою ВУЦВК від 30 травня 1923 р. було визначено, що вивіз за кордон

валютних цінностей з порушенням встановлених правил карається як контрабанда. У зв'язку з цим Постановою ВУЦВК було внесено відповідні зміни до ст. 97 КК УСРР 1922 р. Але докорінно змінив ст. 97 КК РРФСР Декрет ВЦВК і РНК від 1 березня 1926 р. Уперше в радянському кримінальному законодавстві надавалося розгорнуте визначення контрабанди: «...контрабанда, тобто переміщення через державний кордон товарів, цінностей, майна та інших предметів поза митними установами, чи через такі, але з приховуванням від митного контролю». Можна дійти висновку, що визначення поняття «контрабанда» має тісний зв'язок між дореволюційним і радянським законодавством [10, с. 22].

Питання про кримінальну відповідальність за контрабанду регулюється ст. 201 чинного КК України, яка розміщена в Розділі VII «Злочини у сфері господарської діяльності» Особливої частини. Що ж до контрабанди наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, то цей злочин цілком обґрунтовано включено в Розділ XIII «Злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інших злочинів проти здоров'я населення».

Новелою в КК України 2001 р. є вилучення валюти із переліку предметів кримінально-караної контрабанди та віднесення до предметів контрабанди стратегічно важливих сировинних товарів, щодо яких законодавством встановлено відповідні правила вивезення за межі України. Відповідно до чинного кримінального законодавства, контрабандою є переміщення товарів через митний кордон України поза митним контролем або з приховуванням від митного контролю культурних цінностей, отруйних, сильнодіючих, вибухових речовин, радіоактивних матеріалів, зброї або боєприпасів (крім гладкоствольної мисливської зброї або бойових припасів до неї), частин вогнепальної нарізної зброї, а також спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації. З'явився також і кваліфікований вид контрабанди (ч. 2 ст. 201 КК України), що передбачає відповідальність за ті ж дії, вчинені за попередньою змовою групою осіб або особою, раніше судимою за злочин, передбачений цією статтею, або службовою особою з використанням службового становища.

Висновки. Отже, з огляду на вищезазначене можна стверджувати, що контрабанда є злочином із глибоким історико-правовим корінням. Розвиток контрабанди як явища тісно пов'язаний із розвитком державності.

Література

1. Кримінальний кодекс України: Закон України від 5 травня 2001 р. №2341–III [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon1.rada.gov.ua

2. Базилевич К.В. К вопросу об изучении таможенных книг / К.В. Базилевич; ред. И.М. Троицкий // Проблемы источниковедения. – Л.: АН СССР, 1936. – Сб. 2. – С. 71–90.
3. Бойко В.М. Історія митної справи в Україні / В.М. Бойко, Л.В. Багрій-Шахматов, Г.В. Попов. – К.: Видавець Вадим Карпенко, 2002. – 155 с.
4. Внутренние таможенные пошлины в России / Е. Осокин, э.-орд. проф. Казан. ун-та, д-р полит. наук. – Казань: Губ. тип., 1850. – 188 с.
5. Гребельник О.П. Митна справа: підручник / О.П. Гребельник. – К: Центр учбової літератури, 2010. – 478 с.
6. Історія митної справи в Україні / за ред. П.В. Пашка, В.В. Ченцова. – К.: Знання, 2006. – 609 с.
7. Контрабанда: история и современность / Ю.Г. Кисловский; под общ. ред. А.С. Круглова; Рос. тамож. акад. – М.: ИПО «Автор», 1996. – 122 с.
8. Кормич Л.І. Формування митної політики як умова ефективної боротьби з контрабандою / Л.І. Кормич // Боротьба з контрабандою: проблеми та шляхи їх вирішення / керівник авторського колективу А.І. Комаров, О.О. Крикун. — Київ, 1998. – Т.10. – Розділ IV. – С. 251–256.
9. Лодыженский К. История русского таможенного тарифа / К. Лодыженский. – СПб.: Тип. Балашева, 1886. – 413 с.
10. Русанов Г.А. Контрабанда культурних цінностей (кримінально-правове, кримінологічне та порівняльно-правове дослідження): дис. канд. юрид. наук / Г.А. Русанов. – М., 2009. – 24 с.
11. Слепченко В. Контрабанда в СССР и ее движение по районам / В. Слепченко. – М.: РИО НКВД, 1923. – 117 с.
12. Сорока С.О. Фактори, які визначають суспільну небезпечність контрабанди наркотичних засобів [Електронний ресурс] / С.О. Сорока // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. – 2011. – Режим доступу: http://www2.lvduvs.edu.ua/documents_pdf/visnyky/nvsvy/04_2011/11ssoknz.pdf
13. Таганцев Н.С. Лекции по русскому уголовному праву / Н.С. Таганцев. – Москва: Книга по требованию. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://books.google.com.ua/books?id>

References

1. Kryminal'nyy kodeks Ukrayiny: Zakon Ukrayiny vid 5 travnya 2001 r. №2341–III [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: zakon1.rada.gov.ua

2. Bazylevych K. V. K voprosu ob yzuchenyy tamozhennykh knykh // Problemy ystochnykovedeniya / red. Y. M. Troytskyy. M. – L.: AN SSSR, 1936. Sb. 2. – S. 71–90.
3. Boyko V.M., Bahriy- Shakhmatov L.V., Popov H. V. Istoriya mytnoyi spravy v Ukrayini. – K.: Vydavets' Vadym Karpenko, 2002. – 155 s.
4. Vnutrennye tamozhennye poshlyny v Rossyy / Osokyn E., é.-ord. prof. Kazan. un-ta, d-r polyt. nauk. – Kazan': Hub. typ., 1850. – 188 s.
5. Hrebel'nyk O.P. Mytna sprava pidruchnyk. – K: Tsentр uchbovoyi literatury. – 2010. – 478 s..
6. Istoriya mytnoyi spravy v Ukrayini / za red. P.V. Pashka, B.V. Chentsova. – K. : Znannya, 2006. – 609 s.
7. Kontrabanda: ystoryya y sovremennost' / YU. H. Kyslovskyy; pod obshch. red. A.S. Kruhlova; Ros. tamozh. akad. – M.: YPO «Avtor», 1996. – 122 s.
8. Kormych L.I. Formuvannya mytnoyi polityky yak umova efektyvnoyi borot'by z kontrabandoyu // Borot'ba z kontrabandoyu: problemy ta shlyakhy yikh vyrishennya / kerivnyk avtors'koho kolektyvu A.I. Komarov, O.O.Krykun. – Kyiv, 1998. – T.10. – Rozdil IV. – S. 251–256.
9. Lodyzhenskyy K. Ystoryya russkoho tamozhennoho taryfa SPb.: Typ. V.S. Balasheva, 1886. – 413 s.
10. Rusanov H. A. Kontrabanda kul'turnykh tsinnostey (kryminal'no-pravove, kryminolohichne ta porivnyal'no-pravove doslidzhennya): dys... Kand. yuryd. nauk. M., 2009. – 24 s.
11. Slepchenko V. Kontrabanda v SSSR y ee dvyzhenye po rayonam / V. Slepchenko. – M.: RYO NKVT, 1923. – 117 s.
12. Soroka S.O. Faktory, yaki vyznachayut' suspil'nu nebezpechnist' kontrabandy narkotychnykh zasobiv [Elektronnyy resurs] // Naukovyy visnyk L'vivs'koho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav. – 2011. – Rezhym dostupu: http://www2.lvduvs.edu.ua/documents_pdf/visnyky/nvsy/04_2011/11ssoknz.pdf
13. Tahantsev N.S. Lektsyy po russkomu uholovnomu pravu / – Moskva: Knyha po trebovaniyu. [Elektronnyy resurs] – Rezhym dostupu do resursu: <https://books.google.com.ua/books?id>